

**Hana Younis, SVAKODNEVNI ŽIVOT U SARAJEVU (1850-1878.),
Centar za osmanističke studije, Sarajevo, 2019, 244 str.**

Svjetska historiografija se već duže vrijeme bavi istraživanjem tema iz svakodnevnog života „običnih“ ljudi, na osnovu kojih se nastoji rekonstruirati život u prošlosti. Francuska škola historiografije, okupljena oko časopisa *Annales*, uspjela je razviti interesovanja za svakodnevnicu i historiju „nepoznatih“ ljudi. Ono u čemu se ogleda značaj ove teme jeste da se dobije jasnija slika o karakteru određene zajednice. Međutim, u bosanskohercegovačkoj historiografiji svakodnevnica nije bila u velikoj mjeri predmet istraživanja. S druge strane, kada je u pitanju historija grada Sarajeva, najviše je pisano sa političkog aspekta. O sarajevskoj svakodnevnicu iz druge polovine 19. stoljeća u knjizi *Svakodnevni život u Sarajevu (1850 - 1878.)* piše dr. Hana Younis, viši naučni saradnik Instituta za historiju u Sarajevu. Knjiga je objavljena u izdanju Centra za osmanističke studije 2019. godine, a predstavlja djelimično izmijenjenu magistarsku tezu, koju je Younis odbranila na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Djelo je nastalo na osnovu uvida u arhivsku građu Arhiva Bosne i Hercegovine i Historijskog arhiva u Sarajevu, koji posjeduju porodične i privatne zbirke dokumenata starih sarajevskih porodica. Veliki broj podataka pružila je memoarska građa i lokalna štampa, poput *Bosanske vile* i *Sarajevskog lista*. Cilj istraživanja bio je rekonstruirati svakodnevni život Sarajlija u periodu između 1850. i 1878. godine.

Prvo poglavlje nosi naziv *Kroz grad i mahale* (15-24), u kojem autorica predstavlja kratku historiju Sarajeva, počevši, naravno, od vakufname Isabega Ishakovića, nastavljajući sa opisom razvoja grada kroz 16. stoljeće, te do upada Eugena Savojskog sa svojom vojskom u Sarajevo. Također, Younis u ovom poglavlju predstavlja različite podatke o broju stanovnika u 19. stoljeću, smatrajući da su zvanični podaci nepouzdana zbog neredovnog objavljivanja, a da su proračuni stranaca netačni. Ipak, u ovom periodu broj stanovnika Sarajeva se povećava, što je ujedno mijenjalo i socijalnu strukturu stanovništva, a što je uvjetovano započetim reformama u Osmanskom Carstvu. Autorica na ovom mjestu nastoji dokazati da se grad veoma brzo pretvarao u modernu prijestolnicu. S tim u vezi navodi radnje i izume koji su došli u Sarajevo i koji su doprinijeli njegovom bržem razvoju, kao što su foto-grafska radnja, fabrika sirćeta, hemijska čistionica, banka, električna mašina za šivanje. Ne treba zaboraviti da su ove promjene uticale i na svakodnevni život Sarajlija.

Drugo poglavlje nosi naziv *Privatni prostor* (27-37). U ovom dijelu Younis se bavi opisom enterijera stambenog objekta u Sarajevu sa kraja 19. stoljeća. Svaka kuća dijelila se na tri prostora: kuća kao objekat stanovanja,

avlija i bašča, s tim da autorica vrši podjelu prostora na još po dva osnova. Prvi je spolni, to jeste na mušku i žensku cjelinu, koji se još nazivaju haremluk i selamluk. Druga podjela je po namjeni, koji se dijele na prostor za rad, stanovanje i uživanje. Unutar stambenog prostora, Younis ukazuje na težnju tadašnjeg društva za privatnošću. U sklopu privatnog nalazila se avlija i bašča, koji su bili izuzetno važan prostor za sve članove porodice. Visina kuće zavisila je od imovinskog stanja vlasnika. Međutim, pod uticajem novih trendova u društvu, jedan dio bogatijih građana, a posebno novonastala trgovačka elita, počinje sa gradnjom objekata po uzoru na evropske kuće.

Novo poglavlje knjige nazvano je *Porodica* (39-58). Pitanja na koja je autorica tražila odgovore su: ko je predstavljao porodicu, koliko članova je imala u prosjeku, te kakvi su bili odnosi unutar porodice? U Sarajevu porodica je, bez obzira na vjersku pripadnost, živjela po vjerskim zakonima koji su isprepleteni sa lokalnim običajima. Glavu kuće predstavljali su otac, djed ili brat. Najstariji član je brinuo za sve potrebe. Da bi dobila podatke o prosječnom sastavu sarajevske porodice, Younis analizira popis stanovnika iz 1867. godine, na osnovu kojeg utvrđuje da u ovom gradu preovladava osnovna porodica, čiji sastav čine roditelji i malodobna djeca. Autorica ukazuje na tradicionalno shvatanje društvenih odnosa, što je podrazumijevalo spolnu podjelu na muški i ženski svijet. Muškarac je glava kuće, dok se od žene očekivalo da bude strpljiva. Također, Younis u ovom poglavlju objašnjava odnos prema muškoj i ženskoj djeci, te promjene koje su uslijedile u odgoju potomaka u drugoj polovini 19. stoljeća.

U poglavlju *Brak* (61-86) autorica analizira način na koji je novopridošlo stanovništvo stranog porijekla nesvjesno mijenjalo tradicionalni način stupanja u brak. Da bi se dvoje ljudi vjenčalo, bilo je potrebno proći proces od upoznavanja ili odabira momka/djevojke putem ašikovanja, potom slijedi dogovor porodica putem provodadžisanja, što je spadalo u tradicionalni koncept sklapanja braka. Međutim, pred kraj osmanske vladavine i na ovom polju svakodnevnice desile su se određene promjene. Poštivanje tradicije prilikom sklapanja braka bilo je sve rjeđe, a lični izbor bračnog partnera sve prihvatljiviji, što je bilo po uzoru na stanovništvo stranog porijekla. Također, u ovom periodu imamo još jednu novinu, a to je da se šalju pozivnice za prisustvovanje svadbi. Vjenčanje se obavljalo pred kadijom ili u crkvi. Kada je u pitanju razvod braka, autorica ukazuje da su bračne zajednice najčešće prekidane smrću jednog od supružnika.

Peto poglavlje knjige nosi naziv *Odijevanje* (89-103). Garderoba je bila ogledalo društvenog statusa, vjerskog opredjeljenja, čistoće i ukusa. Vladajuće elite su u nekoliko navrata donosile odredbe koje govore šta određeni dio društva smije, odnosno ne smije, nositi od odjeće. Jedan od razloga za ovakve poteze je što se na ulicama Sarajeva sve više primjećivala zapadna moda. U

ovom periodu kapa je bila obavezni odjevni predmet, jer su se po njenom obliku raspoznavali pripadnici različitih konfesija. Specifikum Sarajeva jesu jako hladne zime, tako da je obuća bila jako važan dio svakodnevnice. Pored tradicionalne obuće, kundure su postale sastavnim dijelom alafranga odijevanja. Dva predmeta koja su se povezivala sa modernom nošnjom jesu kišobran i naočale. Autorica je u nastojanju da pokaže veliku razliku u bogatstvu odjeće između staleža komparirala zaostavštinu bogatijeg Ahmeda Munib-efendije Glođe sa onim što je ostalo iza Hadži Mehmeda sina hadži Ahmedovog. Ovim Younis ukazuje na ogromnu razliku između bogatog i srednjeg sloja stanovništva.

O kulturi ishrane s kraja osmanske vladavine razmatra se u poglavlju koje nosi naziv *Prehrana* (105-115). U drugoj polovini 19. stoljeća svaka kuća u Sarajevu imala je poseban prostor za kuhanje, koji se nazivao mutvak. U gradu su se, također, nalazile aščinice i pekare, gdje su stanovnici mogli peći pite ili hljeb koje bi pripremili u svojim kućama. U toku dana služena su dva obroka, jedan oko podne, a drugi je postavljan navečer, iza akšama. Na kraju poglavlja autorica zaključuje da se način ishrane i vrsta jela iz druge polovine 19. stoljeća nije mnogo razlikovao od ranijeg perioda.

Novo poglavlje knjige naslovljeno je *Kod berbera i hećima* (117-134). Liječenje u osmanskoj Bosni vršilo se u organiziranim zdravstvenim ustanovama uz pomoć hećima, potom kod narodnih doktora u berbernicama i apotekama, te na tradicionalni način vraćanjem. U Sarajevu je 1866. godine otvorena „varoška“ bolnica, za čijeg je upravnika postavljen Ahmed Asimbeg. U grad su došli strani doktori, međutim, Younis smatra da su, s obzirom na veliku svotu novca koje je trebalo izdvojiti, njihove usluge koristili samo bogati građani. Privatne vizite i liječenje u banjama je nešto novo što se pojavljuje u ovom periodu. Ipak, „moderno liječenje“ je za veći broj Sarajlija bilo skupo, te se zbog toga i dalje koriste usluge narodnih doktora. Prva savremena apoteka u gradu otvorena je sredinom 19. stoljeća, a njihove preteče bile su atarske apoteke u kojima se moglo kupiti ljekovito bilje, masti i pilule. Također, autorica se u ovom poglavlju osvrnula i na mnoga sujevjerja koja su uticala na život građana Sarajeva. Smatramo da je iz ovog dijela najuočljivije stanje svijesti tadašnjeg društva.

Osmo poglavlje nosi naziv *Druženja i zabave* (137-156). Younis analizom raspoloživih izvora ukazuje na vrste druženja i zabave iz ovog perioda. Postojala su četiri koncepta zabavljanja: alaturka, alafranga, treći su državni praznici i posljednji kafane. Kao tradicionalna druženja u Sarajevu prisutni su teferiči, te oni predstavljaju karakterističnu odliku narodne kulture. Teferiči, sijela i kolektivni izleti u ovom periodu su u nestajanju. Ono što ih sve više zamjenjuje jesu alafranga druženja, koja su prakticirali osmanski činovnici i konzularno osoblje u Sarajevu. Pod takvom vrstom zabave su se podrazumije-

vali balovi, maskenbali ili objedi u prirodi. Ova vrsta svečanosti organizirana je isključivo za nosioce političke vlasti u Bosni. Što se tiče državnih praznika, oni su se tradicionalno slavili u Sarajevu. Povod za ovakvu vrstu proslava su uglavnom bili sultanovi rođendani, godišnjice stupanja na prijestolje, te rođenja sultanove djece. U ovom periodu kafana je, za muškarce, centar društvenog života. Ovo su bila mjesta gdje su se igrale društvene igre, šah, tabla, karte, a ono što je novo za kafane u ovom periodu je bilijar. Promjene društva u ovom segmentu svakodnevnice uočljive su kada se otvaraju kafane po evropskom stilu, što je značilo da se tamo prodaje alkohol.

Younis nas u poglavlju *Svakodnevni problemi* (159-187) upoznaje sa tamnom stranom sarajevske svakodnevnice. Probleme u gradu autorica dijeli na one koji su nastali zbog imovine, svađe, zatim uvrede časti, nepoštivanja uličnih propisa, te prevare, krađe i ubistva. Younis ukazuje da je većina stanovnika imala imovinske probleme, koji su se mogli desiti zbog zloupotrebe u plaćanju taksi nakon smrtnog slučaja u porodici i radi nesuglasica oko podjele naslijeđa. Autorica na osnovu kasam deftera ukazuje na teške slučajeve spora, zbog čega su neke porodice ostajale i bez krova nad glavom. Da ne bi došlo do ovakvih problema, pisale su se vasijetname i vakufname. U poglavlju je ukazano i na druge probleme kao što su krađe, a najčešće su se krale domaće životinje, novac i posuđe. Posebno mjesto sarajevske svakodnevnice zauzimaju prevare napravljene uzimanjem na veresiju ili zaduživanjem, kojim su se koristili, kako Younis kaže, svi stanovnici grada. Problem koji je nastao kao posljedica modernizacije je pojava automobila. Naravno, ovu vrstu prevoza mogli su priuštiti samo bogati građani, ali je problem predstavljalo parkiranje u mahali, jer se zbog veličine automobila nije moglo proći ulicom.

Posljednje poglavlje u knjizi, *Prirodne nepogode* (189-194), također govori o problemima u Sarajevu, s tim da se ovdje govori o onima koji nisu izazvani ljudskim nemarom, već prirodnim promjenama. Požari su bili, naročito u zimskom periodu, dosta česti. Zbog toga su i vlasti izdavale mjere opreza. Građani su bili savjetovani da čiste svoje dimnjake i cijevi, te da oko peći ne drže ništa što je lahko zapaljivo. Kuće su bile građene od drveta, zbog čega je požar mogao izbiti jako brzo. Da bi se to spriječilo, prvi sprat se zidao kamenom, ali to nisu mogli priuštiti svi građani. Druga prirodna nepogoda koja je mogla zadesiti grad bila je poplava, ali one su bile dosta rijetke. U ovom periodu u Sarajevu je zabilježeno nekoliko „manjih“ zemljotresa. Na kraju knjige nalaze se citirani izvori i literatura, skraćenice, popis fotografija, index ličnih imena, index geografskih pojmova, te podaci o autorici.

Posljednje decenije osmanske uprave karakterizira brži razvoj grada, doseljavanje stranaca i modernizacijske promjene, koje su se osjetile u svim sferama javnog i privatnog života. U knjizi Hane Younis *Svakodnevni život u Sarajevu (1850-1878.)* nastoji se rekonstruirati svakodnevni život Sarajlija,

prateći promjene od tradicionalnog ka modernom. Autorica je ukazala da je „obični“ čovjek, u gotovo svakom segmentu svakodnevnice, mogao da bira između alaturka ili alfranga stila. Ukazano je i na promjene u načinu percipiranja bitnih dijelova života, kao što je sklapanje braka, gdje se prelazi na slobodni izbor partnera, što je ujedno i najbolji primjer mijenjanja stanja svijesti tadašnjeg stanovništva, a koje je uvjetovano uticajem stranih podanika. Veliki značaj ovoj knjizi daje ogroman broj primjera. Svaku tezu i svaki segment života autorica je potkrijepila primjerima. Vidljivo je da Younis jako dobro poznaje izvore, memoarsku građu, zbog čega je ovo djelo posebno vrijedno. S obzirom na to da je ovo prvo djelo koje rekonstruira društvenu zbilju Sarajeva od 1850. do 1878. godine, smatramo da predstavlja pomak, kako u istraživanju ove teme tako i u bosanskohercegovačkoj historiografiji, te može poslužiti za razumijevanje društvenih tokova ovog perioda.

Alen Borić